

„A’ MINT EZT PÁZMÁNY PÉTER CARDINÁL SZÉPEN MEG MUTATTYA”

Kolosvári Pál és a Haller György felett mondott halotti prédikációja (1730)*

FAZAKAS GERGELY TAMÁS
SZÁRAZ ORSOLYA

Kolosvári Pál élete

Kolosvári Pál életéről a legrészletesebben az 1731-ben, halála után, rendtársai által készített, kéziratban maradt elogium számol be.¹ Az elogium – funkciójából adódóan – az elhunyt érdemeit hangsúlyozza. Kazy Ferenc 1749-ben kiadott Kolosvári-életrajza valószínűleg ennek rövidített változata.² Kolosvári tanulmányairól és a renden belül ellátott feladatairól Lukács László katalógusai adnak tájékoztatást.³ Az unitáriusból katolikussá, majd jezsuitává lett Kolosváriról az unitárius egyháztörténetben is találunk adatokat.⁴ Ezek olykor a két felekezet közötti ellentét nyomait viselik magukon. Tanulmányunk első részében e források alapján mutatjuk be Kolosvári Pál életét, amelynek további részleteit újabb kutatás tisztázhatja majd.

Kolosvári Pál 1684-ben született Jövedécsi Pál néven, unitárius családban. Nem tudjuk, hogy nevét mikor változtatta Kolosvárra. Katolizálása után így szerepel a forrásokban, azonban már édesapját is említik ezzel a vezetéknevvel.⁵ Édesapja,

---

* Jelen tanulmány a Debreceni Egyetem Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhely OTKA K 101840 számú pályázata keretében készült.

¹ A jezsuiták az elhunyt rendtagokról elogiumot készítettek. A Kolosvári Pálról készített elogium két, majdnem megegyező formában maradt fenn. Az egyik a budapesti Egyetemi Könyvtár Kaprinai-gyűjteményében (ELTE EKK, Collectio Kaprinayana A, tom. V, ff. 95–108), a másik a rend római központi levéltárának az 1731. évre vonatkozó évkönyvében (Archivum Romanum Societatis Iesu, Provincia Austriae [a továbbiakban: ARSI, Aust.] 188, ff. 561–585) található.

² Kazy Ferenc két másik rendtag (Fitter Ádám, Sigrái András) életrajzával együtt jelentette meg Kolosváriét. [Kazy Ferenc], *Posthuma memoria trium insignium ex Ungarica Societatis Jesu virorum*, Tyrnavia, Typis Academicis Soc. Jesu, 1749, 137–166.

³ Ladislaus LUKÁCS, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773)*, II, Romae, IHSI, 1988, 760. (Ennek adatait ismerteti Pintér Márta Zsuzsanna szócikkében, amikor Kolosvári renden belüli előmenetelét mutatja be: *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*, főszerk. KÖSZEGHY Péter, Bp., Balassi, 2006, 8.); Ladislaus LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I.*, Romae, IHSI, 1993, VI–VII. kötetek: a Kolosvárra vonatkozó lapszámokat a tanulmány megfelelő részeihez kapcsolódó jegyzetekben közöljük.

⁴ KÉNOSI TÖZSÉR JÁNOS, ÚZONI FOSZTÓ ISTVÁN, *Az erdélyi unitárius egyház története*, II, ford. MÁRKUS Albert, s. a. r. HOFFMANN Gizella et al., Kolozsvár, Erdélyi Unitárius Egyház, 2009, 189.

⁵ SZABÓ Miklós, TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban, 1521–1700*, Szeged, [JATE], 1992, 20.

az eredetileg lutheránus⁶ Jövedécsi András 1680-tól a kolozsvári unitárius iskola rektora, 1687-től a tordai iskola főgondnoka, 1689-től kolozsvári plébános volt, aki a püspök távollétében püspöki teendőket is ellátott.⁷ A jezsuita források unitárius püspökként szerepeltetik.⁸ Édesanyja Pál Barbara volt.⁹ Édesapja választotta számára a Pál nevet, annak ellenére, hogy édesanyja Sámuelnek kívánta elnevezni. Ebben a kérdéses megbízhatóságú adatban Kazy a rendtársa későbbi sikeres hittérítő munkájának előjelét látta.¹⁰

Pál ifjúkorában filozófiát és teológiát tanult, kiválóan ismerte felekezete hitelveit, ezért bár még húsz éves sem volt, apja Aranyosszékre küldte az unitáriusok közötti hitviták megoldására.¹¹ Az unitárius egyháztörténet szerint külföldön is tanult,¹² a jezsuita források nem szólnak peregrinációjáról. Életének erről a szakaszáról igen keveset tudunk. Személye talán azonosítható annak a költeménynek az egyik szerzőjével, amely 1703-ban Kis-sárosi Sárosi Jánosnak ajánlva jelent meg.¹³

Kazy azt állítja, hogy Pál apja akaratából II. Rákóczi Ferenc titkára lett,¹⁴ majd a császári seregek elől Moldvába menekült Mikes (III.) Mihály mellé került.¹⁵ Kéziratot elogiuma Mikeset említi, Rákóczit azonban nem. Kazy elbeszélését Velics László magyar jezsuitákról írt 1914-es könyvében dátumokkal egészítette ki, ezek forrásáról azonban hallgat. Szerinte Pál 1707-ben lett Rákóczi titkára, majd 1709-ben ura parancsára követte Mikes Mihályt Moldvába.¹⁶

Itt találkozott Demeter Mártonnal, későbbi gyulafehérvári nagypréposttal, aki akkoriban Mikes Mihály udvari papja volt.¹⁷ Kazy szerint vele többször beszél-

⁶ Így ír a lutheránusból unitáriussá lett apáról és az unitáriusból jezsuitává lett fiúról Hermányi Dienes József a *Nagy Enyedí Siró Heráklitus...* című munkájában: „P[ater] Kolos'vári Jövedécsi nevű Unitárius Papnak Unitárius Deák fiából lett Je'súita /:azért mondják vala az Unitáriusok: *Ennek az Apja Jövedécsi volt, maga pedig Menedécsi:*”. HERMÁNYI DIENES JÓZSEF *Szépprózai munkái*, s. a. r., előszó, jegyz. S. SÁRDI MARGIT, Bp., Akadémiai – Balassi, 1992, 323. (Kiemelés az eredetiben.)

⁷ KÉNOSI TÓZSÉR, UZONI FOSZTÓ, *i. m.*, 188–189.

⁸ ARSI, Aust. 188, f. 562; KAZY, *i. m.*, 137.

⁹ KAZY, *i. m.*, 137. Velics szerint Páli Mária, mivel azonban forrásként Kazya hivatkozik, ez valószínűleg elírás lehet. VELICS LÁSZLÓ, *Vázlatok a magyar jezsuiták multjából*, III, (1690–1773), Bp., Szent-István-Társulat, 1914, 60. Egy későbbi forrás Jövedécsi özvegyét szintén Pál Barbara néven említi: *Oklevéltár Kolozsvár történetének második ésharmadik kötetéhez*, összeáll. JAKAB ELEK, Bp., Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1888, 495.

¹⁰ KAZY, *i. m.*, 138.

¹¹ ARSI, Aust. 188, f. 562; KAZY, *i. m.*, 138–139.

¹² KÉNOSI TÓZSÉR, UZONI FOSZTÓ, *i. m.*, 189. – 1700-ban került sor Jövedécsi Pál külföldi tanulmányújtjára, amely költségeit a kolozsvári unitárius egyházköztség állta. SZABÓ MIKLÓS, *Az erdélyi unitáriusok külföldi egyetemjárása 1848-ig*, Keresztény Magvető, 1991/2, 90.

¹³ *Az Érdeemes és Közönséges jóknak hasznát maga kárával forgató Tanácsos Elmének Állhatossága [...]*: JÖVEDÉCSI PÁL és DÉSALVI SIMON Christoph Úri Méltóságához illendő Címerül, az Csekély Verseket Anno 1703. Die 2. Januarii alázatosan írták, Kolozsvár, Lengyel Andrásné, 1703 (RMK I, 2201). A műről: HORN Ildikó, *Új esztendőre köszöntő versek: Egy unitárius vers szerzőjének és datálásának kérdéséhez*, Egyháztörténeti Szemle, 2008/4, 85–102.

¹⁴ KAZY, *i. m.*, 139.

¹⁵ *Uo.*; ARSI, Aust. 188, f. 563.

¹⁶ VELICS, *i. m.*, 60.

¹⁷ SZINNYEI JÓZSEF, *Magyar írók élete és munkái*, II, Bp., Hornyánszky, 1893, 770–771.

getett a hit dolgairól, majd a tőle kapott könyvekkel néhány napra egy, a moldvai Milkó patak partján álló viskó magányába vonult, ahol elmélkedett, böjtölt, és ahonnan új emberként lépett ki. Elhatározta ugyanis, hogy áttér a katolikus hitre.¹⁸

Kazy szerint a keresztlőre Pál huszonhat éves korában, unitárius urak jelenlétében került sor, a keresztapa tisztét pedig Mikes töltötte be.¹⁹ Ez azt jelentené, hogy a keresztlőt 1710-ben tartották meg. Ennek ellentmond Szaniszló Zsigmond naplója, amelybe 1709. május 2-án a következőt jegyezte be a naplói: „Jövedecsi Pál pápistává lött Moldvában”.²⁰

Arról, hogy a megtérésben milyen szerepe volt Demeter Mártonnak, ő maga ad némi tájékoztatást 1732-ben megjelentetett munkájában, amely Ambrosio Peñalosa spanyol jezsuita Enyedi György ellen írt művének magyar fordítása.²¹ Ennek előjáró beszédében elmondja, hogy 1709-ben a háború arra kényszerítette, hogy Moldvában és Magyarországon keressen menedéket. Moldvában találkozott néhány unitáriussal, akikkel a hit dolgairól beszélgetett. Számukra állított össze egy kötetet a Szentháromságról, s adta kezükbe, hogy elmélkedjenek rajta. Az unitáriusok közül két ifjú azután nemcsak hogy áttért a katolikus hitre, hanem a papi pályát is választotta.²² Szinte biztos, hogy az egyik katolizáló fiatalember Kolosvári Pál volt. A másik talán Kolosvári egykori unitárius iskolatársa lehetett, aki a jezsuita források szerint Kolosvári hatására tért át, majd pappá is szentelték.²³

Kolosvári katolizálásának okáról igen eltérően vélekedik a katolikus és az unitárius fél. A 18. században a jezsuiták valódi lelki megtérésről írnak, az unitáriusok anyagi érdekeket neveznek meg döntése háttérében. Utóbbiak szerint Kolosvári azért katolizált, hogy megszabaduljon a külföldön, diákként felhalmozott adósságaitól. Eladta magát a jezsuita hitelezőknek, akik cserébe azt kérték tőle, hogy lépjen be a rendbe, majd tegyen úgy, mintha még mindig unitárius lenne, és térítse át felekezete tagjait. Egy év elteltével vallja be, hogy jezsuitává lett, de továbbra is működjön hittérítőként.²⁴

A jezsuita források szerint Kolosvári apját levélben értesítette arról, hogy áttért a katolikus hitre, és hogy belép a jezsuita rendbe. Kazy szerint e hír siettetete apja 1710-ben bekövetkezett halálát.²⁵ Az unitárius egyháztörténet viszont azt állítja,

¹⁸ KAZY, *i. m.*, 139–142; ARSI, Aust. 188, ff. 563–565.

¹⁹ KAZY, *i. m.*, 143.

²⁰ Szaniszló Zsigmond naplója, VII, közzéteszi TORMA Károly, Történelmi Társ., 1890, 763.

²¹ *Opus Egregium de Christi et Spiritus Sancti Divinitate [...]*, Ambrosio de PEÑALOSA [...], Viennae Austriae, Formica, 1635; *A’ Szent Háromságnak [...] egyedül üdvösséges Hitt, Vallása, és Tudományja [...]*, jeles Catholicus Authorokból, nevezetesen Jesus Társaságabéli PENNALOSA Ambrus Irásiból ki-szedgetett [...] DEMETER Márton, Kolozsvár, Weichenberg, 1732. Demeter fordításával az unitárius vallástétel kapcsán foglalkozik: KIS DOMOKOS, *Confessio: az unitáriusok vallástétele*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1992/1, 83–99; MOLNÁR Antal, *A katolikus Enyedi-cáfolat háttéréhez* = M. A., *Lehetetlen küldetés? Jezuíták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*, Bp., L’Harmattan – ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola – Nyitott Könyv, 2009, 186–194.

²² *A’ Szent Háromságnak...*, *i. m.*, Előjáró Beszéd, 3.

²³ ARSI, Aust. 188, f. 567.

²⁴ KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ, *i. m.*, 189–190.

²⁵ KAZY, *i. m.*, 145; ARSI, Aust. 188, f. 567.

hogy apjával 1710. szeptember 11-én a pestis végzett, s már nem érte meg fia konverzióját.²⁶ Apor Péter az apa, Jövedécsi András kapcsán említi a jezsuitává lett fiút, de újabb részleteket nem tudunk meg tőle.²⁷

A jezsuita éves katalógusoknak köszönhetően pontosabb adatok állnak rendelkezésünkre azokról az évekről, amelyeket Kolosvári már a renden belül töltött el, ahova 1711-ben lépett be.²⁸ Először Bécsben volt novícius (1712–13),²⁹ majd teológiát tanult Nagyszombatban és Kassán.³⁰ 1716–17-ben Kassán találjuk a szeminárium bölcsészhallgatóinak prefektusaként.³¹ A harmadik próbációt Judenburgban végezte 1718-ban.³² A következő két évben Ungváron tanított, és látott el különböző hivatalokat.³³ Ezután három évig a kolozsvári (1721–23), majd újabb három évig a nagyszombati kollégium (1724–26) professzora volt.³⁴

A jezsuita generális 1726. július 6-án kelt, az osztrák rendtartomány provinciálisának írt levelében úgy rendelkezett, hogy amint Kolosvári befejezi iskolai ügyeit, küldjék a missziókba.³⁵ Ennek megfelelően 1727-től már mint „missionarius vagus” szerepel a katalógusokban.³⁶ Ez a megnevezés ebben az időszakban többnyire olyan vándormisszionáriusokat jelölt, akik az olasz jezsuita, Paolo Segneri missziós módszerét alkalmazták.³⁷ Közéjük tartozott Kolosvári Pál is, aki 1727-ben elsőként tartott ilyen népmissziót Erdélyben.³⁸ A következő évi misszió Miklósváron csoda történt. Miközben Kolosvári prédikált, a missziós feszület Krisztusa verejtékezni kezdett.³⁹ A csoda bekerült Kolosvári életrajzába is.⁴⁰ 1729-ben újra vezetett missziókat Erdélyben.⁴¹ Ennek emlékét az unitárius egyháztörténet is megőrizte, bár ebben a misszió elbeszélése igen különbözik a jezsuitákétól. A jellemzően nyolc napig tartó, segneriánus misszió olyan látványos eseményeket is tartogatott a résztvevők számára, mint a bűnbánati körmenet, amelyen a nép és a misszioná-

²⁶ KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ, *i. m.*, 189–190.

²⁷ APOR Péter, *Synopsis mutationum notabiliorum aetate mea in Transylvania et progressus vitae meae = Altorjai B. Apor Péter munkái*, kiad. KAZINCZY Gábor, Pest, Eggenberger, 1863, 278.

²⁸ LUKÁCS, *Catalogus generalis...*, *i. m.*, 760.

²⁹ LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum...*, *i. m.*, VI, 651, 701.

³⁰ 1714–15-ben. *Uo.*, 741, 764.

³¹ *Uo.*, 808, 856.

³² *Uo.*, VII, 14.

³³ *Uo.*, VII, 90, 143.

³⁴ *Uo.*, VII, 160, 213, 267, 344, 399, 455.

³⁵ ARSI, Epp. Gen. 12, II, f. 234.

³⁶ LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum...*, *i. m.*, VII, 534.

³⁷ A misszióknak ezen típusáról ld. FAZEKAS István, A „Missio Segneriana” kezdetei Magyarországon (1714–1717) = *Perlekedő évszázadok: Tanulmányok Für Lajos történéssz 60. születésnapjára*, szerk. HORN Ildikó, Bp., ELTE, 1993, 410–431. Kolosvári említése: 423. Vö. még SZÁRAZ Orsolya, *Paolo Segneri (1624–1694) és magyarországi recepciója*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012, 100–108, 110–111.

³⁸ A misszióról beszámolt a jezsuita évkönyv: ARSI, Aust. 184, ff. 23v–26.

³⁹ A jezsuita évkönyv az 1728-as misszióról: ARSI, Aust. 185, ff. 36v–39, itt a csodáról ff. 37–37v.

⁴⁰ ARSI, Aust. 188, 582–583; KAZY, *i. m.*, 156–157.

⁴¹ ARSI, Aust. 186, ff. 28–34.

riusok bűnbánati ruhában, nyakukban kötéllel, fejükön töviskoronával vonultak fel, majd a prédikáció után a páterek nyilvános flagellációt végeztek, amelyhez olykor a résztvevők is csatlakoztak. Mindez az unitárius egyháztörténetben így jelent meg: „Ez a Jövedécsi Pál tehát 1729 júniusában kezébe egy borotvát fogott, nyakába kötelet vetett, s először Kolozsvárt, majd a falvakban az unitáriusok közt nyolc teljes napig dühöngve körüljárt, s rossz lelkiismeretétől kergetve mind azt kiabálta, hogy kárhozatukból térjenek meg a római egyházba, mert ha nem, ő késével mindenkit darabokra vagdal vagy kötélevel fojtja meg őket. Végül is, úgy hallatszik, egy kert alatt holtan találták meg.”⁴²

Kolosvári valójában csak két évvel később halt meg. 1730-ban még népmissziót tartott Erdélyben és a váradi egyházmegyében,⁴³ 1731-ben azonban megbetegedett, ezért Kassára ment. Itt halt meg 1731. április 25-én.⁴⁴

A bibliográfiák több munkáját is számon tartják, adataik azonban sokszor ellentmondanak egymásnak.⁴⁵ A kutatás jövőbeli feladata lesz megoldani Kolosvári műveinek attribúciós kérdéseit. Az egyértelműen Kolosváriénak tartható munkák közül a Haller György felett mondott halotti beszédét elemezzük röviden.

A hallerkői Haller György felett mondott temetési beszéd

Kolosvári Pál más temetési beszédei nem állnak rendelkezésünkre, így nincs összehasonlítási alapunk, a hallerkői Haller György felett elmondott prédikációról azonban elmondható, hogy egyrészt a prédikációszerkesztési módban követi a pázmányi mintát,⁴⁶ másrészt szövegszerűen is támaszkodik Pázmány *Kalauzára*, úgy tűnik, hogy annak 1637-es kiadására.

Haller (III.) György a család kapjoni ágához tartozott. II. György és gróf Bethlen Éva fia volt. Felesége Kornis Anna, hat gyermekük született. Belső-Szolnok vármegye birtokosa, 1710-ben kinevezett főispánja.⁴⁷ Az 1712. évi országgyűlésen a

⁴² KÉNOSI TÖZSÉR, UZONI FOSZTÓ, *i. m.*, 189. – Valószínűleg e missziós útján járt Torockószentgyörgyön is téríteni az unitáriusokat. Ld. HERMÁNYI DIENES, *i. m.*, 323–324, 380.

⁴³ A misszióról ld. ARSI, Aust. 187, ff. 31–38.

⁴⁴ LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum...*, *i. m.*, VII, 832.

⁴⁵ [Joannes STÖGER], *Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu*, I, Viennae, Typis Congregationis Mechitharisticae, 1855, 193; Carlos SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, IV, Bruxelles – Paris, O. Schepens – A. Picard, 1893, 1185–1186; SZINNYEI, *i. m.*, VI, 1899, 792.

⁴⁶ Ezek elemzéséhez ld. BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világgép. Pázmány Péter prédikációi*, Bp., Akadémiai, 1979 (Humanizmus és Reformáció, 8), főképp 135–140; valamint HARGITTAY Emil, *A retorikai megközelítés lehetőségei: a szónoki beszéd szerkezetének megjelenése három műfajban* = Uő, *Filológia, esztétörténet és retorika Pázmány Péter életművében*, Bp., Universitas, 2009 (Historia Litteraria, 25), 229–242, itt 232–234.

⁴⁷ NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, V, Pest, Ráth Mór, 1859, 30, 36–37; KÁDÁR József, *Szolnok-Dobokavármegye monographiája*, VII, Dés, Demeter és Kiss, 1903, 189; SZÁDECZKY Lajos, *A Haller grófok nemzetség-könyve*, II, Turul, 1886, 49–72; Haller Györgyről: 63. – Vö. KOLOSVÁRI Pál, *Házát közziklán építő bölcs ember. Az az [...] Hallerkői Haller György Urnak [...] halotti dicsiret*, Kolozsvár, Weillhamer, [1730], 24.

katolikusok közül Haller György a legmagasabb szavazattal lett guberniumi tanácsos.⁴⁸ 1730. január 2-án hunyt el,⁴⁹ a dési ferences templomban temették el 1730. január 26-án.⁵⁰

Pázmány szövegeire emlékeztetően Kolosvári az exordiumban részletesen, hét további bibliai igére is hivatkozva bontja ki a prédikáció felvett textusát, amely így hangzik: „Minden a' ki az én ígémet hallya, és meg cselekeszi azokat, hasonlítottatik egy bölcs emberhez, ki a' házát a' kösziklán építette.” (Máté 7, 24)⁵¹ Az ige folytatását, a 26–27. verseket így magyarázza Kolosvári az exordiumban: a „fövenyre építettett hajléknak, építő mestereis csufúságra méltó”, szemben a kőre alapozott építménnyel, amelyhez hasonló „[a]llandó fundamentum, és az igaz jóban minden habozás nélkül való állandóság szükséges a' Lelki ditsíretes épületre”.⁵² Kolosvári talán már e beszéd eleji szöveghelytől kezdve használja forrásként a *Kalauzt*. Pázmány ugyanis az anyaszentegyházról írva *Az Ecclesia-nak böcsülletes nevezeti, Istenre-nézve* kérdését így elemzi: „állandó, és az ördög erejével le nem dölendő éppület *az Ecclesia*, mivel, a' ki ezt a' Házát, ezt a' Várást, ezt a' Templomot, és Aklot éppítette, fövenyen nem szokott éppíteni, mint [Mt 7, 26] *az Evangelium*-ban gyaláztatott balgatag, hanem, [Mt 16, 18] *Super Petram aedificabo Ecclesiam meam*; Kö-sziklára rakta *Ecclesiá*-ját.”⁵³

Halotti beszéde bevezetőjére, annak lezárásaképpen, Kolosvári egy aposztrophéként megfogalmazott questióban terminológiailag is reflektál, ezt kérdezve a hallgatóságához fordulva: „Tudgyátoké Kereszt. Halg. hová czélozzak *ezen elöl-járo beszédemmel?*” Majd így válaszol: „nem más hová, hanem előttünk fekvő Méltóságos Hallerkői Haller Györg[y] Urunk Isten -s- emberek előtt méltó dicsíretire.”⁵⁴

Ezt követően fogalmazza meg beszéde propositióját, saját talentumát a minutio formai toposzával gyengíteni igyekvő nyitással: „De hogy énis vékony tehetségem szerént mostani hivatalomnak eleget tegyek, meg ügyekezem bizonyítani, hogy az említett Méltóságos Néhai Urunk *Lelki házát kösziklán építő bölcs ember* vólt: az az mind az igaz Hitben, mind az egyéb Keresztényi Joságos-cselekedetekben mozdúlhatatlan köszálhoz hasonló állandósággal tündöklött, és vezeték neve értelmét életében nem tsak pusztá szóval, hanem valósággal ki rajzolta: Németül ez a' Méltóságos Familia régtől fogva irattatik von Hallerstein / az az de *Hallerkö*.”⁵⁵

⁴⁸ TRÓCSÁNYI Zsolt, *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*, Bp., Akadémiai, 1988, 315–320.

⁴⁹ APOR, *i. m.*, 167.

⁵⁰ KOLOSVÁRI, *i. m.*, 31–32. – VÖ. KÁDÁR József, *Szolnok-Dobokavármegye monographiája*, III, Dész, Demeter és Kiss, 1900, 133–134.

⁵¹ KOLOSVÁRI, *i. m.*, 3.

⁵² *Uo.*, 4.

⁵³ PÁZMÁNY Péter, *Hodoegus. Igazságra-vezető kalavz*, Pozsony, [typ. Societatis Jesu], 1637 (RMNy 1697), 650. (VIII, 1, 1. §)

⁵⁴ KOLOSVÁRI, *i. m.*, 4–5. (Kiemelés tőlünk – F. G. T. – Sz. O.)

⁵⁵ *Uo.*, 5. (Kiemelés az eredetiben.) – Az önkisebbités visszatér alább, a dispositióban: „Az első résziben azért eggyügyű beszédemnek meg mutatom [...]” *Uo.*

A inventio tehát a *személyi érvek (argumenta a persona)* között megtalálható *név*-ből (*nomen*) választja tárgyát, amelyet így részletez a szöveg: „nem vihetem célomat jobban véghez, mintha az említett Méltóságos Urunkat *nomen est omen habuisse probem*, azaz *kövi* nevezetivel ábrázolt minden jóban való álhatatosságu bölcs kereszténynek bizonyított.”⁵⁶ A halotti beszéd – mint a *genus demonstrativum* szabályai szerint fölépített *laudatio* – a 17. századi katolikus prédikátorokéhoz hasonló, „Lukácsy Sándor által »óriásmetaforának« nevezett alkotási eljárással” dolgozik.⁵⁷ A parentált *hallerkői (Hallerstein)* Haller György 12. századi német eredetű, a 15. században Magyarországra került családja nemesi előnévére⁵⁸ alapozva vizsgálja meg beszédben ezt a trópuszt, jelentős részben az e fogalmat tárgyaló bibliai textusokra is építve: mind a katolicizmus mint sziklára épült egyház kapcsán, mind Haller György köre épített élete vonatkozásában.

Pázmánynál „[a] tétel felállítását a vizsgálat menetének megfelelő fölosztás (»partitio«) követi”, s Kolosvári temetési prédikációjára is ez jellemző.⁵⁹ A szerző a hit és a cselekedetek vizsgálatára osztja fel beszédét. „Minthogy pedig az igaz keresztényi bölcsesség kettőben áll: Először az Istennek igaz üsmeretiben, és ő Sz. Felségétől ki jelentetett igazságoknak tellyes hitekben. Másodsor [...] az Istentől parancsolt [...] josságok végben vitele által”. Ezért tehát a prédikáció első részében arról szól, hogy a parentált személy megtartotta „a’ Catholica Anyaszentegyház hitit”, a második részben pedig arról, hogy „tselekedettelis álhatatos buzgó Catholicus” volt.⁶⁰

Kolosváriinak a tractatiót megelőző és bevezető invocatiója szintén emlékeztet Pázmány gyakorlatára, a hallgatókhoz intézett megszólításokra:⁶¹ „Míg tehát illy rendű beszédemet el végzem, kérlek mindenektől állandó békességes türeést.”⁶² A tárgyalás, mint Pázmány prédikációszövegeiben is, logikusan egymásra épülő, definíciókkal segített, „fokról fokra” történő lépésekben halad előre, pontosan feltett kérdésekkel és követhető feleletekkel megjelölve az egyes állomásokat,⁶³ melyeket Kolosvári néhány bekezdésben mindig megmagyaráz. E logikai sornak most egyetlen elemét emeljük ki, azt, amelyben Kolosvári bizonyítja, hogy a katolikus anyaszentegyház Isten gyülekezete. A különböző érvek között szerepel, hogy

⁵⁶ *Uo.* (Kiemelés az eredetiben.)

⁵⁷ A halotti beszédek laudatív jellegéről, valamint „óriásmetaforá”-iról ld. KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Bp., Universitas, 1998 (Historia Litteraria, 5), 106–113, 221–224. – A hivatkozás: LUKÁCSY Sándor, *Isten gyertyácskái*, Pécs, Jelenkor, 1994, 148.

⁵⁸ LD. NAGY Iván, *i. m.*, 26–27, 38; SZÁDECZKY, *i. m.*, 49–72; Haller Györgyről 63; KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*, IV, Bp., Grill, 1912, 463–464.

⁵⁹ VÖ. BITSKEY, *Humanista...*, *i. m.*, 136.

⁶⁰ KOLOSVÁRI, *i. m.*, 5. – Kolosvári máshol is utal erre a divisiós szempontra. Egyrészt a prédikáció fent idézett textusa – Máté 7, 24 – előtt, a mottóként közölt három bibliai igeveres egyikével: Jakab 2, 14. Másrészt a parentált személy megnevezése és jellemzése kapcsán. *Uo.*, 2, 5.

⁶¹ VÖ. BITSKEY, *Humanista...*, *i. m.*, 136–137.

⁶² KOLOSVÁRI, *i. m.*, 5.

⁶³ BITSKEY, *Humanista...*, *i. m.*, 137.

„ebben az egy Ecclesiában történnek igaz tsudatételek szüntelen, mellyek által ujjanon szóll az Isten”.⁶⁴ Ez az érv igen hasonló a *Kalauz* VIII, 6, 3 részének („A’ Csudák, ismértető Ielei az Igaz Ecclesiának”) argumentumához, amely szerint Isten *csak az igaz* vallást erősítheti csudákkal.⁶⁵ Pázmány itteni lokushivatkozása (Jn 15, 38) szintén bekerül Kolosvári prédikációjába.

A felvett ige és a nyitásként szintén idézett egyéb textusok magyarázatát követően tér át annak tételes bizonyítására Kolosvári, hogy a parentált Haller György egyrészt miként hitte, másrészt hogyan cselekedte Isten akaratát, illetve tartotta meg a „Romai Catholica Ecclesiának tudományát”.⁶⁶ A prédikáció e részében⁶⁷ több megjegyzést olvashatunk Haller György életére vonatkozóan, katolikus „virtussá”-ról. Nemcsak általánosságban írva (gyónás, áldozás, a mennyei szentek becsülése, tisztaság, ünnepek megtartása, böjt), hanem konkrét eseményekre is emlékeztetve a hallgatóságot.⁶⁸

A prédikáció utolsó tételének bizonyítását, az ellenérvek cáfolatát a következőképpen vezeti be: „De ideje hogy igiretem szerint *Nomen est omen habuisse probem*; az az, meg mutassam Istenben el nyugott Méltóságos Urunkat az említett Jóban és Isten akarattya bé tellyessítésiben *Köi* álhatóságának”.⁶⁹ Ennek bizonyításához arról ír, hogy Haller miként építette az igaz katolikus hitre a házát, Canterbury Szent Anzelm *Liber de similitudinibus* című könyvében fellelve az argumentum alapmetaforáját: „Minden épületre készült kövek formáji közzül, leg alkalmatossabnak és állandóbnak tartatik a’ koczka formára faragot kö, mellynek hat lapja lévén, akár mellyikre fordittattassék, mindenik oldalán egyarányu móddal ál meg. Kire nézve Sz. Anselmus Püspök a’ tökéletes Kereszténynek minden jóban egyarányu álhatosságát illy hat oldalú faragott kemény köhez hasonlíttya.”⁷⁰

Kolosvári tehát a prédikációnak mind e szakaszában, mind a korábbiakban azt bizonyítja, hogy mennyire állhatatos volt Haller György hite, s így az ő példájával jelenítette meg a katolikus egyház erősödését. Egy helyen utalt futólag arra, hogy a parentált főúr számára e hit terjedése akár a többi felekezettel szemben is megtörténhetett, s örvendezett, ha a hívek *visszatértek* ezektől az ősi ekléziához: „igen szomjuhozta az igaz hittől meg fosztattak meg térését a’ Catholica Hitre, és ha mikor hallotta az illy el témejedett [sic!] juhocskáknak az Kristus oklában [sic!] való vissza térését, igen nagy öröme vólt rajta”.⁷¹

⁶⁴ KOLOSVÁRI, *i. m.*, 14–15.

⁶⁵ PÁZMÁNY, *i. m.*, 702–703. – A másik, csudákra vonatkozó rész Pázmány *Kalauz*ában éppen a Kolosvári által leginkább hivatkozott IX. részben olvasható (2, 3), amely minden bizonnyal ugyancsak forrásul szolgált a temetési beszédhez. Ld. a csudák példáit is a *Kalauz* 748. lapjától. – Vö. BITSKEY, *Humanista...*, *i. m.*, 135.

⁶⁶ KOLOSVÁRI, *i. m.*, 15–16.

⁶⁷ *Uo.*, 16–23.

⁶⁸ *Uo.*, 19, 21, 22.

⁶⁹ *Uo.*, 23.

⁷⁰ *Uo.*

⁷¹ *Uo.*, 17.

Noha Kolosvári prédikációja polemikus, a katolizálásra kényszerítésre vonatkozó megjegyzéseket nem találunk Haller György kapcsán. Ennek talán lehet az oka, hogy Kolosvári esetleg tudhatott Haller személyiségének azon eleméről, amelyről például harmad-unokatestvérének,⁷² Haller Lászlónak a felesége, Bethlen Kata is szól több helyen (az 1718., az 1720., valamint az 1724. évek összefüggésében) az *Önéletírás*ban. Ezekből az említések közül különös módon Haller Györgynek a reformátusokkal szemben tanúsított *türelme, visszafogottsága és megengedő gesztusai* rajzolódnak ki. Ami viszont Bethlen szerint alig volt jellemző a Haller-család általa jellemzett más tagjaira.⁷³

Kolosvári beszédére is igaznak látszik Pázmány forráshasználati gyakorlata: „a meghatározások többnyire a legnagyobb tekintélyű szerzők nyomán haladnak”.⁷⁴ Hiszen ha összegyűjtjük a 30 lapos beszéd jelölt citátumait, akkor azt tapasztaljuk, hogy a bibliai utalásokon túli 33 (nagyreszt pontosan jelzett) hivatkozás legnagyobb része (9) Szent Ágostontól való. A többi idézet és utalás (mindig egy vagy két alkalommal) szintén a sokat idézett patrisztikus teológusoktól (Szent Ambrustól, Aranyszájú Szent Jánostól, Szent Bernáttól, Szent Kallixtustól, Szent Cipriánustól, Szent Jeromostól, Nagy Szent Gergelytől, Szent Irenaeustól, Tertullianustól), továbbá hitvallásokból és zsinati határozatokból, illetve a 11. századi Canterbury Szent Anzelmtől való. Találunk hivatkozásokat újkori szerzőkre is. A jelentős jezsuiták közül Cornelius à Lapidétól és Alphonsus Salmerontól, két jelölt citátumot Pázmány *Kalauz*ából, valamint egy utalást a kortárs Kapi Gábor jezsuita atya 1725 körül elhangzott szóbeli közlésére. A protestáns szerzőket tekintve: olvasható egy Beza-utalás, három Kálvin-citátum és egy idézet Christianus Matthias történeti munkájából.

Kolosvári Pál mindkét *Kalauz*-hivatkozásában a munka egyik leginkább polemikus könyvének⁷⁵ (IX. *Csak a’ romai gyölekezet igaz Anyaszentegyház*) második részére utal (*Tizen-nyolcz bizonyossággal meg-mutatom, hogy egyedül a’ Romai Ecclesia, Christus Jegyese, és igaz Anyaszentegyháza*). Sőt a Kolosvári-prédikáció forráshivatkozásai hasonló módon működnek érvekként, mint Pázmány hitvédő szövegeiben. Kolosvári halotti beszéde ugyanis azzal együtt, hogy laudatio, hitvitázó jellegű is:⁷⁶ mind a felvett textust magyarázó részben, mind a halottra való alkalmaztatásában a római anyaszentegyház védelmében szól, cáfolva az ellenfelek érveit,⁷⁷ valamint megmutatva a jó és igaz katolikus példáját. E minta megmutatásához szükséges *érvekként* használni a *Kalauzt* mint a további idézetek tárházát.

⁷² NAGY Iván, *i. m.*, 27–28, 30; SZÁDECZKY, *i. m.*, 70–72.

⁷³ BETHLEN Kata *Önéletírása = Magyar emlékirók, 16–18. század*, vál., kiad., jegyz. BITSKEY István, Bp., Szépirodalmi, 1982 (Magyar Remekírók), passim. (A 31., 53., 56., 71., 79., 80. és 83. §-ok.)

⁷⁴ BITSKEY, *Humanista...*, *i. m.*, 137.

⁷⁵ Éppen azért van a IX. könyvben a legtöbb szillogizmus, mert e vitaközlő részben a szillogizmus „retorikai eljárás[á]val igyekezett még hatásosabbá és nyomatékosabbá tenni állításait”. HARGITAY Emil, *Szillogizmusok Pázmány Kalauzában = Uó, Filológia...*, *i. m.*, 215–220, itt 218.

⁷⁶ Nem egyedi eset ez a 18. századi halotti beszédekben. Ld. KECSKEMÉTI, *i. m.*, 151.

⁷⁷ Az érvelés és a cáfolás menetéről a Pázmány beszédekben: BITSKEY, *Humanista...*, *i. m.*, 137–140.

Bár a *Kalauz* forrásainak jóval kisebb a feldolgozottsága, mint a prédikációkének, úgy tűnik, hogy a mester e munkájában is azt az elvet alkalmazta, mint a többi hitvitázó jellegű könyvében.⁷⁸ A patrisztikus források, különösen Szent Ágoston a protestánsokkal szembeni viták közös alapjaként szolgáltak Pázmánynál,⁷⁹ miként az is ismert, éppen a *Kalauz*ban fejtegetett retorikai fogása volt, hogy tekintélyes protestáns szövegek alapján érvel és cáfol: „Hogy pedig nagyobb hitele legyen bizonyításunknak, békét hagyok a’ *Catholicusok*-túl íratott *Historiák*-nak: hanem, csak *Munstérus, Lutherista* ember szavaiból, akarom ezt az Igazságot bizonyítani. Ki, noha örömet mardossa a’ *Romai* Vallást: de a’ sok *Historiák* igazságátul meggyőzetvén, meg-vallya, hogy a’ *Romai* Gyölekezet Fiai-által, terjedett a’ *Christus* Országá a’ Pogányokra.”⁸⁰

Kolosvári éppen erre az *érvelési módra* hivatkozik: „A’ mint ezt Pázmány Péter Cardinál szépen meg mutattya az Ellenkezők írásaibólis.”⁸¹ Kolosvári arra az állításra utal az *ezt* mutatószóval, amelyet Pázmány hivatkozott szöveghelye nyomán (tehát azt is *beépítve* saját érvrendszerébe) bizonyítani készül: a katolikus egyház Krisztustól fundált, s azóta folyamatosan létezik. Ebben egyedülálló, hiszen „e’ Hazában lévő Ellenkező szomszédoknak edgyike sem viheti eredetit fellyeb 1517dik esztendőnél, a’ melly esztendőben írják magok a’ *Reformatio* kezdetit.”⁸² Kolosvári az argumentációja rendjét a Pázmányéhoz kapcsolja, annak kiegészítéseképpen. A „Cardinál” a 6. századtól kezdve saját koráig tekinti át a Krisztustól alapított „római egyház folyamatos fennállását”, ám a Krisztus utáni 500 évet nem, mert – a *Kalauz* szerint – ez „mindenkinél tudva vagon.”⁸³ Kolosvári számára viszont ez az időszak már nem *sensus communis*, s teljesen láthatóvá akarja tenni a katolikus anyaszentegyház Krisztustól saját koráig érő láncolatát. Mivel tehát érvelése kiindulópontjához, előolvasmányként, ki is jelöli a *Kalauzt*, így fogalmaz: „Bizonyítani tehát szükséges, hogy az első öt száz esztendőben a’ *Romai Ecclesia* Kristus *Ecclesiája* volt. E’ végre tehát minden saeculumból, az az minden száz Esztendőből csak két két bizonytságot hozok elő”. S valóban így is tesz, első sorban ezekhez a példákhoz használja a fent említett egyházatyák adatait.⁸⁴

⁷⁸ A *Kalauzról* és annak hitvitázó jellegéről ld. HARGITTAY Emil, *Hodoegus. Igazságra vezető kalauz*, Pozsony, 1637 [a facsimile kiadás kísérőtanulmányának szövege] = Uő, *Filológia...*, i. m., 31–67, itt 40–44.

⁷⁹ Az ókeresztény források a *Kalauz*ban, szinte kizárólag az I. és IV. könyv alapján: BITSKEY István, *Pázmány Kalauzájának ókeresztény forrásairól* = Uő, *Virtus és religio (Tanulmányok a régi magyar irodalmi műveltségről)*, Miskolc, Felsőmagyarország, 1999, 163–171. – „Az Anyaszentegyház doktori” mint forráscsoport a prédikációkban: BITSKEY, *Humanista...*, i. m., 71–79. – A *Kalauz*-forrásainak korábbi vizsgálatairól, a további feltérképezés szükségességéről: HARGITTAY, *Hodoegus...*, i. m., 44–45. (Hargittay több korábbi – különböző számadatokkal dolgozó – kimutatásra hivatkozik, melyek szerint a *Kalauz* legtöbbször idézett szerzője Szent Ágoston.)

⁸⁰ PÁZMÁNY, i. m., 757.

⁸¹ A hivatkozása itt: a *Kalauz*ból: „L. 9. c. 2. §. 4. n. 2.” KOLOSVÁRI, i. m., 9.

⁸² KOLOSVÁRI, i. m., 9.

⁸³ PÁZMÁNY, i. m., 756–757.

⁸⁴ KOLOSVÁRI, i. m., 10.

A Kolosvári-beszéd és a *Kalauz* idézetei hasonlóságának az volt az oka, hogy a 18. századi szerző nemcsak Pázmány munkáját hivatkozta mint tekintélyt, hanem a többi jelentős auctor egy részét is a *Kalauz* felhasználásával idézte, ám a közvetítő forrást nem vagy nem egyértelműen jelezve. Az idézeteken túl azoknak az érvelésben való elhelyezése is részben a pázmányi metódusra megy vissza. Mivel tehát a *Kalauz* az egész Kolosvári-prédikáció inventiós bázisát jelentő szöveghely fontos mintájának látszik, alaposabban kell foglalkoznunk a szöveg kompilációs gyakorlatával: szövegalkotási technikájával, a *Kalauz* és a prédikáció szerkezeti összehasonlításával, illetve a forráshasználat vizsgálatával – a továbbiakban más Pázmány-munkákra is tekintettel.⁸⁵ Kutatásaink állása és a terjedelmi korlátok miatt jelen írásban csupán első áttekintését tudtuk adni annak, hogy miképpen használja egy 18. századi jezsuita prédikátor a mester *Kalauzát*.⁸⁶

---

⁸⁵ Ld. ehhez legújabban: MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak. Szövegalkotás 17–18. századi prédikációkban*, [Bp.], WZ Könyvek, [2010]. – Az elemzési szempontokról: 10–25.

⁸⁶ Bővítendő tehát a lista arról, hogy mely kompilált beszédek használják forrásukul a *Kalauzt*: MACZÁK, *i. m.*, 24, valamint 76–106.

